

Å lese det uleselige:

Koranen, Gud og meg

TEKST OG FOTO ØYSTEIN STENE

En dag gjorde jeg en oppdagelse: Å forstå Gud gjennom religionshistoriske oppsummeringer, er som å bli kjent med kokekunst via matbøker. Nei, du må ned i gryta. Eller opp i lyset. Og inn i de hellige tekstene. I allfall hvis du vil litt nærmere Ham enn rasjonelle, sekulariserte observatører.

Om bidragsyteren

ØYSTEIN STENE er forfatter, teater- og filmregissør. Han jobber som dosent ved Kunsthøgskolen i Oslo. Siste skjønnlitterære bok: *Zombie Nation* (2014).

FOTO KIM HVASHOVD

«Hva jeg vil med teksten? Hjelp smarte norske venstreradikale (som sikkert er Samtidens lesere) til å akseptere paradokser, selvmotsigelser, irrasjonalitet og religion.»

Jeg kjenner mange gode lesere, som er vant til forskjellige typer tekst. Til å lese på ulike nivå. Lesere som kan gjøre seg opp en mening, snakke om leseopplevelsen sin.

Men når jeg spør dem om Koranen, blir de fleste stille. Ikke fordi de ikke har prøvd å lese den – men fordi de sjelden har kommet seg igjennom denne boka. Iallfall vet de ikke hva de skal si. År med nærlesning, fjernlesning, mikro- og metaanalyser synes nytteløse. Leselysten som ellers har drevet dem gjennom bibliotek etter bibliotek, virker å ha forsvunnet ved andre sure.

Spør jeg litt til, får jeg kanskje litt mer enn taushet: Kommentarer som «litt skuffende», «repetitiv», «autoritær», «bibelfortellinger med sin egen vri» er gjennomgående, gjerne fulgt av en unnskyldning av typen «Jeg skjønner at det er noe jeg ikke skjønner, men ...».

Omtrent sånn var mitt første møte med Koranen for en femten års tid siden også. Det virker i det hele tatt som om dette er en typisk reaksjon hos leselystne europeere som prøver seg på muslimenes hellige tekst. Noe det sjelden snakkes om når Koranen introduseres i en vestlig kontekst.

På en måte er det skamfullt, at vi ikke forstår denne boka. Men også skummelt, truende. Som om den muslimske kulturen,

islam i seg selv, blir enda mer fremmed for oss. Vi som tenkte at vi ved å sette oss ned og lese Koranen, side for side, tok et langt skritt for å komme den i møte. Og, ikke minst, komme dem i møte som henter bønnene sine derfra.

Men så måtte vi gi opp, enda mer forvirra enn før.

Å LESE ETTER FAR

For seks år siden, i 2011, skjedde det noe som på underlig vis gjorde at jeg plukket opp Koranen igjen: Faren min døde.

Å miste en far er en merkelig reise. I mitt tilfelle spilte han en rolle som autoritet på en måte som kanskje ikke lenger er så vanlig: For ham var Bibelen Guds ord – Guds hellige og absolutt ufeilbarlige ord, faktisk.

Barndommen min utspilte seg i et av de mer konservative kristne miljøene i landet, og faren min var en av de mest konservative i dette miljøet. En verden der menn talte, kvinner tiet og barna hedret dem som hedres skulle. Et miljø jeg forlot så tidlig jeg kunne.

Da faren min fikk vite at han skulle dø, var det smerten som bekymret ham mest. Og «arbeidet», som han kalte det. «Det er tungt arbeid å dø», sa han, «så jeg er glad jeg har min sak i orden med Gud på forhånd».

Far ble diagnostisert med uhelbredelig kreft rett før den arabiske våren begynte. Jeg fulgte

hendelsene på nyhetene mellom hyppige besøk hos en stadig mer avkrefte mann. Det er dette jeg husker best fra våren 2011: Min far ble svakere og svakere, og nyhetsbildet mer og mer uforståelig. Land etter land med store muslimske befolkninger opplevde enorme demonstrasjoner. Det brygget opp til revolusjoner, borgerkriger og kriger mellom nasjoner, langs hele Europas grenser, i Midt-østen og Nord-Afrika.

Jeg så en kraft og en energi jeg ikke forsto hvor kom fra, med et religiøst element jeg hadde få forutsetninger for å mene noe om. Og som heller ikke offentligheten var spesielt behjelpelig med å forklare. Kommentatorer synset, spesialister ga lite anvendelige geopolitiske svar, kritikere mente at Koranen generelt var en trussel mot vestlig kultur. Mens våre hjemlige muslimer syntes mest opptatt av å forklare at de var for fred og sånt.

Min far utåndet på forsommeren, etter at diktatorene i Tunisia og Egypt hadde falt. Takket være Gud var han aldri redd. Takket være morfinen slapp han smerter.

GUD SNAKKER TIL KROPPEN

Etter begravelsen tok jeg permisjon på ubestemt tid, for å finne ut hva som skjedde med verden. Og med meg. Jeg kjøpte en flybillett til Tunisia, der demonstrasjonene hadde startet. Lesestoffet mitt var Koranen. For det var Guds rolle i det hele jeg trengte å forstå.

Tunis var tømt for turister. Jeg tok inn på et hotell, la meg til i senga og begynte å lese.

Igjen, dette ugjennomtrengelige språket, denne insisterende og repetitive stilen. Men denne gangen ga jeg ikke opp. Jeg ble liggende, med boka foran meg på brystet.

Den umiddelbare utfordringen med Koranen er de første kapitlene, eller *surene*. De har flest og lengst vers, *ayaer*. De første surene er også fulle av regler og framstår umiddelbart som en betongmasse av oldtidsjuss.

Men etter hvert ble Koranens fortellerstemme, som jo er Gud selv, tydeligere for meg.

En barndom proppfull av pålagte søndagskoler og bibelleirer har gjort meg ganske lommekjent i Bibelen. Det finnes sekvenser i Toraen, Salmene eller i Evangeliene som

Det er ingen vits i å prøve å skrive en Koran for dummies – Koranen ER for dummies.

består av Guds direkte tale, men disse er unntaket. Oftest er taleren eller skriveren i jødisk-kristen tradisjon et menneske som er inspirert av Gud, som virker på vegne av ham.

I Koranen, derimot, taler Gud direkte gjennom hele teksten. Og han virker forbanna. Veldig forbanna.

En sint Gud var ikke noe nytt for meg, jeg var vant til en Jahve som straffer sitt folk, en kristen Gud som avviser alle uten Kristi nåde. Men måten Allah uttrykte seg på, de utmalte, konkrete beskrivelsene av straffen for vantro, hadde jeg ikke hørt før.

De som fornekter Vårt ord, vil Vi møte med ilden. Hver gang deres hud er avbrent, vil Vi bytte den og gi dem en ny, så de kan føle straffen. (4:59)

De som er vantro får tilskåret klær av ild, og det tømmer kokende vann over hodet på dem, slik at alt som finnes i deres indre, og deres hus, smelter. Og det venter dem klubber av jern! (22:19–22)

Bibelens helvete er heller ikke noe å trakte etter, men er først og fremst beskrevet som fravær av Gud, som en slags metafysisk tilstand av sorg. I Koranen, derimot, er det som om straffen må forstås kroppslig og bokstavelig. På samme måte som belønningen.

Men de gudfryktige er i et trygt bosted, blant haver og kilder, kledd i silke og brokade, plassert overfor hverandre. Slik er det. Og vi fører dem sammen med mørkøyde paradisiomfruer. (44:52–54)

Det er bekker med uforurenset vann, bekker med melk av uforanderlig smak, bekker av vin som er en nytelse for dem som drikker den, og bekker av ren honning. (47:15)

Det er noe overtydelig i måten Gud kommuniserer på. Noe som kommer til uttrykk gjennom hele teksten, og som til stadighet blir oppsummert i beskrivelser av straff og belønning.

KORANEN FOR DUMMIES

Steinveggene i hotellet var tynne, og denne høsten i Tunis var spesielt kjølig, knappe sju grader. Jeg gikk til resepsjonen og spurte om de kunne skru opp varmen. Det hjalp ikke særlig. Til slutt fikk jeg noen ekstra tepper, og la meg til for å fortsette lesingen.

Koranen sier at den er det siste av en lang rekke profetiske budskap – faktisk det aller siste forsøket Gud gjør for å overføre Ordet til menneskene. Dette måtte jo ha konsekvenser for utformingen av budskapet, slo det meg. Koranen nevner 24 profeter før Muhammed. Ifølge muslimsk tradisjon har Gud gitt oss totalt 124 000 sendebud, og de har blitt systematisk motarbeidet.

Skogfolket kalte sendebudene for løgnere. (26:176)

De vantro er som skapninger som når de tilropes, bare registrerer lyden uten å forstå, døve, stumme, blinde. (2:171)

Vi har fått sjansen igjen og igjen – med jødedommen og kristendommen – men tar man Koranen på ordet, er dens budskap menneskehetens absolutt siste mulighet til kontakt med guddommen. Og Gud har virkelig lagt seg i selen for å få beskjeden gjennom denne gangen.

Dette er Herrens vei, rett og strak. Nå har vi utlagt ordet, klart og greit, for folk som tar det til etterretning. (6:126)

Vi har gjort Koranen lett tilgjengelig ved ditt eget tungemål (44:58)

Koranen har ikke noe mysterium å by på, ikke noe komplekst paradoks som det må

mediteres over, ingen ullen tro som det skal kjennes etter i. Det er bare å kjøpe det som står og gjøre som reglene sier. Koranen forklarer hvordan du skal bekjenne, be, gi almisser, faste, dra på pilegrimsferd.

Det er ingen vits i å prøve å skrive en Koran for dummies – Koranen ER for dummies. Språket er bare så autoritativt og stilen så repeterende at vi knapt er i stand til å ta inn det som blir sagt, iallfall de av oss som er vant til lineære fortellinger og myk pedagogikk.

KONTEKST MY ASS

Jeg hadde en følelse av å ha knekt Koran-koden. Den åpnet døra til et patriarkalsk univers ikke ulikt det jeg hadde vokst opp i, men her var det tatt et par hakk til: Selv i himmelen var mannens begjær i sentrum, kun mørkøyde jomfruer ventet der oppe.

Etter denne oppdagelsen var det på tide å komme seg ut av hotellet og prøve lesningen min på folk som forholdt seg til boka. Men tunisiere virket ikke interessert i å snakke om Koranen – de ville heller diskutere politikk. Ennahda, det moderate muslimske partiet, hadde nettopp vunnet det første valget. Noen var glade, andre bekymret. – særlig sekulære kvinner: Før kunne vi snakke om kjønn og sex, men ikke politikk. Nå kan vi snakke om politikk, men ikke kjønn og sex, sa de. Islamistene banker folk som de mener bryter *sharia*, og plukker fram de villeste koranvers.

Deres lønn som bekjemper Gud og Hans sendebud og farter omkring og stifter ufred på jorden, skal være at de drepes eller korsfestes, at hender og føtter avhugges. (5: 33)

Abid var den første jeg traff som var opptatt av Koranen. Han var en høy og vakker mann, kanskje et par år yngre enn meg og snart ferdig med ingeniørstudiene. Abid sa at Koranen må forstås i kontekst, og for ham var konteksten en absolutt og kjærlig Gud som gir oss anledning til tro.

Det er ingen tvang i religionen. (2:256)

Han insisterte på *sunna* og *hadithene*, tradisjonen og fortellingene om Muhammed, for å forstå Koranen. Men aller viktigst: arabisk.

Jeg innvendte at Koranen selv uttrykker at den er enkel å forstå. Dessuten, fortsatte jeg, ble Koranen først formidlet muntlig – og når den så ble nedtegnet, var det på et tidlig arabisk uten vokaler. Forskjellen mellom det Muhammed sa og det som står i dagens arabiske Koran, virker minst like stor som den man får ved en oversettelse, for eksempel til norsk.

Abid lyttet tålmodig, så seg rundt i den lille kafeen vi satt i, før han svarte: Essensen er der kanskje, ja, men hele tenkningen, hele det muslimske gudslivet, skjer på arabisk.

Hva om arabisk språkutvikling, hadithene, tradisjonen, sunnier eller shiaer har føkka

til Koranens klare budskap, slik dere mener kristne og jøder har gjort det før? spurte jeg.

Abid smilte og sa jeg ikke likte autoriteter. Jeg svarte at det var et understatement. Abid hadde bodd mange år i California, hvor han hadde livnært seg som stuntmann og statist i hollywoodfilmer. Nå var han tilbake og hadde akkurat møtt kvinnen han skulle gifte seg med.

Så farvel alle California girls, tullet jeg. Dem vet jeg ingenting om, sa Abid. Jeg lo min hjertelige jeg-tror-deg-ikke-latter. Abid sa jeg kunne tro hva jeg ville, men han var jomfru.

Jeg er ikke sikker på det der lydighetskjøret i islam, sa jeg. Hva har du igjen for dét?

Jeg fortalte Abid om min egen oppvekst, som sikkert ikke skilte seg mye fra den til konservative muslimer: Jeg fikk ikke gå på kino, sjelden se på tv, ikke lytte til verdslig musikk. Flere ganger i uka til menighetshuset. Og der var Bibelen i sentrum for alle møter, alle samtaler – det skulle helst ikke komme impulser fra noe annet sted enn denne ene teksten. Jeg startet å krangle med autoriteter da jeg begynte å gå. Siden har jeg ikke sluttet. Som halv voksen, overutdanna, sekularisert og urbanisert litteraturviter prøvde jeg regelmessig å så tvil om prosjektet til min far: Hvordan kan du vite at Bibelen er sann? Jeg lette etter gliper i tenkningen, troen og den der guden hans.

Og er du lykkelig nå? spurte Abid.

Er du? svarte jeg.

Lykken for meg er å følge Allahs regler, sa Abid.

Så lykken for deg er å kvitte deg med alle dine ønsker og underlegge deg en annens vilje? På dette tidspunktet satte jeg kaffen i halsen.

Ja, sa Abid og ventet på at jeg skulle hoste ferdig.

GUDS HEMMELIGE SPRÅK

Etter en liten måned hadde jeg mange bekjente i Tunis – som igjen ledet meg til nye bekjente. En dag befant jeg meg hos Nacer, i ariet til en gammel treetasjes bygning. Nacers familie hadde bodd der i fire hundre år.

Nacer var en eldre herre med en kraftfull, grå manke. Han hadde skrevet bøker, laget skulpturer og produsert film siden tidlig på 1960-tallet.

Er det ikke en selvmotsigelse å være kunstner i en islamsk kultur? undret jeg. Siden Koranen selv sier at den er et fullkomment verk, at det ikke er mer å legge til – og siden Allah er den eneste og absolutte skaper? Selv på sitt mest poetiske krever jo Gud absolutt underkastelse for Koranen.

Om Vi hadde sendt ned denne Koran på et fjell, ville du sett det synke sammen i ydmykhet og brytes i stykker av frykt for Gud. (59:21)

Nacer skjenket gloheit te til oss fra en kobberfarget samovar.

Det er ikke jeg som skriver fortellingene, det er de som kommer til meg, svarte han.

Nacer kalte seg selv sufist. Enhver muslimsk kunstner er sufist, mente Nacer. Sufistens kilder er myter, sagn og fortellinger, fra helt tilbake til de eldste profetene. Sufisten, poeten og fortelleren snakker med hele denne tradisjonen.

Men jeg insisterte: Den vanligste lesningen av Koranen, støttet av sunnier, shiaer og en masse hadither, gir ikke rom for nytenkning og nyskapning. Alt er avdekket – det kan bare bekreftes. Det eneste som skal avklares, er små detaljer i forståelsen av arabisk. De som er uenige, er intellektuelle og sekulariserte, altså de som tviler på Koranens klare budskap.

Nacer nikket stille og supte av teen sin. Har du med Koranen din, sa han endelig.

Jeg dro den opp fra veska og ga den til ham. Han bladde opp ved begynnelsen av en sure.

Dette er en norsk oversettelse, men *Alif lam mim* er ikke norsk, er det vel?

Jeg ristet bekreftende på hodet.

Nacer fortsatte å bla, leste her og der, *Alif Lam Ra, Ya-Sin, Oaf, Nun*.

Jeg hadde oversett disse små tekstene i begynnelsen av mange av surene. Nacer fortalte at ingen vet hva de betyr, bokstavene og ordene gir heller ikke mening på arabisk. Det finnes mange teorier, ulike fortolkninger, men ikke noen man kan enes om. Kanskje er det ulike beskrivelser av Gud. For Koranen selv sier lite om hvem Gud er. Bare at vi kan nærme oss Ham gjennom liv og bønn. Og ikke minst: tegn.

Det er visselig i himlene og på jorden jærtegn for de troende. Og i deres egen skapelse, og i det Han har spredt ut av all slags dyr, er jærtegn for folk som har troens visshet. (45:3)

Jeg ville vite om Nacer leste Koranen som poesi eller som absolutt sannhet – for leser du forbud og påbud billedlig, er de ikke absolutte, mente jeg. Men Nacer sa at spørsmålet fanget meg i bestemte fortolkningsmåter. Sufisme er å åpne opp, forson seg med tidlige tiders fortellinger, med sine forfedres tro. Oppnå kontakt og dialog med tradisjonen, med seg selv, kontakt mellom Gud og mennesker. Den arabiske våren og revolusjonen endret ingenting av det som virkelig betyr noe.

Faren min døde nylig, ramlet det ut av meg.

Og har du fred med ham? spurte Nacer.

Jeg er ikke sikker, sa jeg. Han var en autoritet jeg alltid har kjempet mot. Han og Gud.

Hva slags Gud? ville Nacer vite.

En Gud på toppen av et fjell som overrekker noen steintavler med lover ingen mennesker er i stand til holde, sa jeg. Og som derfor sender sin sønn på en slags selvmordsaksjon.

Du mener Sinaifjellet, sa Nacer.

Ja, sa jeg.

Jeg synes du skal dra dit, det høres ut som det er der dine forfedre er, smilte han.

Aldri i verden, tenkte jeg. Dessuten hadde omveltningene i Egypt gjort en slik reise farlig, etter Tahir-opprøret hadde militæret mistet kontroll, og kidnappinger var daglig kost.

SINNET PÅ SINAI

Det tok ikke mange dager før jeg skjønnte at å gjøre som Nacer hadde foreslått, var det eneste logiske. Jeg måtte til begynnelsen for det hele. En uke senere, etter en flytur til Kairo, satt jeg på bussen i retning Sinaifjellet.

Jeg var en pilegrim uten tro, på leting etter et holdepunkt jeg ikke forventet at fantes. Og dét risikerte jeg livet for. Stort mer hjelpeløs blir man ikke.

Jeg satt alene i bussen sammen med sjåføren. Den gikk ikke helt fram. Den siste biten måtte jeg tigge skyss av noen ungdommer i en utrangert Volvo fra nærmeste landsby.

Katarinaklosteret er eneste bebodde sted ved foten av Sinai. Resepsjonisten i klosterhospitset så rart på meg. Ingen reiser hit alene nå, sa han.

Jeg fikk et rom, la meg i den altfor korte senga, forsøkte å sove, men fikk det ikke til.

Altfor mye var skjedd. I meg, i verden. Jeg kledde på meg, gikk ut. Morgengryet kunne så vidt anes. Jeg begynte å gå opp langs fjellsida.

Her var jeg, i et område som hadde vært muslimsk i snart femten hundre år. Under meg lå et kristent kloster som hadde vært i kontinuerlig drift hele denne tiden. Og før dét igjen oppstod jødedommen her.

Min fars tro: Hvorfor greide jeg ikke å bli kvitt den?

Våre forfedres tro: Hvorfor hadde vi ikke kvittet oss med alt dette for lenge siden?

Jeg betraktet soloppgangen, utvilsomt en av de vakreste jeg noen gang har sett. Men jeg kjente bare uro. Samt et gryende sinne.

Jeg trykket Google Maps på smarttelefonen min. Tastet inn «Sinai Mountain Top». Landskapet var tørt og øde. Det var ikke et levende vesen å se noe sted.

Jeg hadde ingen anelse om hvor lang tid turen ville ta. Men jeg nektet å snu, for raseriet var i ferd med å bygge seg opp i meg. Jeg nærmet meg utgangspunktet for Loven, der en absolutt autoritær makt med full kontroll ble oppfunnet. Stedet der Gud ga menneskeheten

Jeg var en pilegrim uten tro, på leting etter et holdpunkt jeg ikke forventet at fantes.

reglene for hvordan livet skal leves.

På veien opp forberedte jeg en slags monolog. Noe om at Gud, nå er det faen meg nok. Jeg er ikke sikker på

om du finnes, men hvis du gjør det, er jeg ikke sikker på om jeg er på din side, for jeg vet ikke engang hva slags side det er. Og la oss si at du faktisk finnes og er god og allmektig: Hva er greia med disse utsendingene dine, alt de kommer med, fører jo bare til undertrykking og krig? Allah, Jahve, Kristus eller hvem du nå er: Hvis du ikke kan ta vare på meg, kan du ikke please, please la meg være i fred?

Etter noen timer sto jeg der. På toppen av fjellet, ørken til alle kanter.

Klar for å knytte neven, klar for å skrike ut sinnet mitt.

DEUS EX MACHINA

Det finnes vendepunkter i fortellinger som kommer ut av ingenting. *Deus ex machina* kalles de i dramaturgien – «gudsmaskinen». Et grep dramatikerne Euripides brukte i tragediene sine når han ikke visste hvordan han skulle løse konflikten: I stedet sendte han en eller annen guddom som kom og ordnet opp.

Jeg vet ikke hvordan jeg skal beskrive hva som skjedde meg, da jeg endelig sto på toppen av Sinaifjellet. Kroppen gikk fra å være kald, stiv og sint, til å fylles av en veldig varme, opp gjennom legger, hofter, ryggen, hodet; kinnene ble heite, brystet fullt av luft, som om jeg for første gang pustet ordentlig. På et øyeblikk var et liv med oppsamlet gudsangst, autoritetsforakt og fadermordimpulser forsvunnet.

Og så: En veldig kribling i magen, en absolutt og ubetinget, ja, barnslig fryd jeg aldri hadde kjent før. Fryden over at det finnes en lov. At det finnes noe innenfor og utenfor, noe rett og galt.

Hva gjør en stakker som overraskende og uforvarende kjenner Guds nærvær? Gleden ble så voldsomt at jeg begynte å danse. Jeg danset hele veien ned fra Sinaifjellet, hvert eneste steg. Mellom steiner, sand og trapper som munk

sikkert hadde brukt et par tusen år på å hugge ut fra berget. Jeg har aldri i mitt liv danset så lenge, ikke engang på kunstige stimuli.

Det høres verken troverdig eller forståelig ut, det er jeg fullstendig klar over. Men slik endte altså min koranlesning, med et møte med noe guddommelig – noe guddommelig som ser ut til å ha en viss porsjon humor. Litt som faren min, faktisk. Som uansett hvor mye jeg vendte ham og hans tro ryggen, ble stående. Ventende, tålmodig, samme hvor sint jeg var. Selv med latteren sin.

Så hvor ender denne historien? Vel, den ender ikke, iallfall ikke ennå. Jeg prøver fremdeles å forstå hva en slik innsikt betyr, og hva substansen i tro er. Derfor var det overraskende å få denne invitasjonen nå, til å skrive noe om Koranen.

I disse dager sitter jeg midt i arbeidet med en roman der jeg forsøker å få troende og ikke-troende til å snakke sammen. Det er ikke enkelt. For det er noen verdensbilder og forståelser av autoriteter her som ikke er helt compatible.

Konsekvensene av den arabiske våren for over fem år siden, av at noen regimer forsvant og andre kom til, er fremdeles ikke gitt. Det viser både den pågående krigen i Syria, militærkuppet i Egypt, konflikten i Jemen, stamfeidene i Libya, islamiseringen av Tyrkia. I tillegg har vi opplevd IS, en bevegelse fundert på en svært brutal koranlesning. Men også overalt ellers i den muslimske verden, selv i de mest moderate delene av den, fortolkes Koranen med konsekvenser for liv og politikk.

Likevel nøler vi fremdeles med å forholde oss til de hellige tekstene når vi skal forstå verden. Det er som om vi er overbevist om at våre sekulære økonomiske og geopolitiske analyseredskaper er uovertrufne. Selv der Gud åpenbart har makta.

En ting er jeg iallfall blitt sikker på: Du skal være en ganske fantasiløs modernist for ikke å skjønne at Allah, Kristus og Jahve kommer til å henge med også i dette årtusenet. For Gud er høyst levende. I hvert fall så lenge vi snakker om Ham.

Og fortsatt er det mye mer å si.